

JEDINSTVO U RAZNOLIKOSTI - PARADOKS KULTURE

Premda američka tehnika pobuđuje zavist u svijetu, američki način života ne uživa neograničeno poštovanje u inozemstvu. Mi smo dokazali svim narodima svijeta da energičan narod može doći do neslućene visine svoj materijalni i građanski životni standard. Naš primjer se marljivo proučava i drugi narodi nastoje da preuzmu magičnu formulu; ali oni se ustručavaju da tehniku američkog tipa kao takvu smatraju osnovom za bolji život. Dapače mi sami počinjemo sumnjati da privredno obilje i građanska sloboda mogu potpuno ispuniti život.

U čemu smo zakazali? Pokušavajući da neke naše nedostatke analiziramo i da predložimo poboljšanje, služim se vlastitim iskustvima kao odgojitelja i arhitekta ovdje i u Evropi. Imao sam velike mogućnosti da pratim sukob američke civilizacije s kulturom starijih zemalja, koje su se iz feudalnog sistema ili iz kolonijalizma nedavno pretvorile u moderne industrijske zemlje. Svuda je uvođenje mehanizacije izazvalo takvu zbrku da su trenja preoblikovanja došla više do izražaja negoli nove prednosti.

U višim dolazim do uvjerenja da smo podbacili zato što smo propustili da damo ispravno uputstvo. Mi nismo istovremeno s našim tehničkim i privrednim znanjem iznijeli i principe za njegovu razumnju upotrebu; i to iz jednostavnog razloga što takve principe nismo pravo ustanovili ni kod kuće.

Npr. naše najveće jedinice koje je stvorio čovjek, naši gradovi, postaju sve kaotičniji i ružniji usprkos pojedinačnim uspjesima u planiranju i projektiranju. Iako se nastoji da se sačuva priroda, nestaje već dio naših najljepših krajolika kao žrtva komercijalnog iskorištavanja. Svaki pokušaj da se našim malim gradovima sačuva vlastiti karakter u korist okoline unaprijed je izgubljena bitka u borbi protiv izjednačavanja, koje nameće masovna produkcija. Sve više se stvara roba diktirana ukusom koji odgovara samo komercijalnim uvjetima bez obzira na prirodni osjećaj za kvalitetu i nepatvorenost, a sve radi nepro-

mišljene trke za novitetima. Pojedina je u tolikoj mjeri ozamijen množtvom ponuđenih robe, da podliježe visokorazvijanim propagandističkim hvalama te gubi vlastitu inicijativu.

Kakav je cilj našeg začudujućeg privrednog napretka? Što zapravo želimo postići našim grandioznim komunikacionim i prometnim sredstvima? Do sada su samo pospjeli naš tempo a da nas nisu mnogo bliže doveli prvotnom demokratskom cilju. Oruđe civilizacije presrlo nam je preko glave, te u svojoj raznolikosti vrši na nas pritisak koji nas sprečava da upoznamo svoje dublje mogućnosti. Zarobljeni strojem, našim vlastitim duševnim djetetom, izgubili smo individualne raznolikosti i neovisnost mišljenja i djelovanja — što je inače bila naročita snaga Amerike. Mi znamo da samo jedinstvo u raznolikosti vodi do prave demokracije. Ako ne budemo sposobni da povežemo jedinstvo i raznolikost, završit ćemo kao roboti.

Ne upotrebljavam ovdje riječ »demokracija« u političkom smislu. Ja mislim time moderan način života, bez političkog opredjeljenja, kakav se razvio na temelju stalno rastuće industrijalizacije i komunikacije kao i pripustanjem masa izvorima višeg znanja te izbornom pravu.

Mi smo svijet zarazili našim entuzijazmom za nova naučna i tehnička otkrića; ali mi se suviše divimo stroju, te smo izloženi prigovoru da se ne obaziremo na ljudske mjere i vrijednosti. Da bi se obranili protiv ovih prigovora, odgovaramo da je brzi napredak tehnike i znanosti pobrkao naše pojmove o ljepoti i harmoniji života. Posljedica je svakako da smo usred obilja bespomoćni i da ne možemo naći uvjerljiv izražajni oblik našeg života.

Mi možemo svladati ovo stanje nesposobnosti stvaranja samo sviješću da nije stroj onaj koji faktično određuje našu sudbinu, već da ona ovisi o lijenosti ili budnosti našeg uma i srca. Nije križ bez obzira na prirodni osjećaj za kvalitetu i nepatvorenost, a sve radi nepro-

Prekomjerno specijaliziranje je otupilo sposobnost jedinstva u našoj kompliciranoj egzistenciji te je dovelo do nestanka kulturne povezanosti i učinilo naš život nezamislivo siromašnim. Čovjek je u opasnosti da izgubi svoju cjelovitost. Trijumf znanosti je potisnuo magično iz našeg života: umjetnik, pjesnik, prorok, postali su pastorači »organizatora.« Naše impresivno organizaciono jedinstvo ne može sakriti pomanjkanje kulturnog jedinstva. Primjedba Alberta Einsteina osvjetljava posljedice ovog jednostavnog razvika: »Savršenstvo stroja i zbrka ciljeva su oznake našeg vremena.«

Postoji vrlo malo znakova da smo mi Amerikanci spoznali hitnost zadatka koji je pred nama — naime da treba veću važnost položiti na bolje »betters« nego na veće »bigger«, na kvalitet nego na kvantitet, i da našoj okolini opet vratimo oblik i ljepotu. Ovakav razvika povezo bi naš materijalni višak s moralnim autoritetom a nama bi otvorio nova područja.

Zašto smo tako dugo zatezali da oživimo ideale koji su osnova američkog načina života? Zašto treba nacija, koja obećavala svima mogućnost školovanja, toliko vremena da svojoj djeci stavi na raspolaganje dovoljan broj škola i učitelja? Zašto smo stambenom problemu posvetili tako malo pažnje? Zašto se nismo pobrinuli da naši veliki i mali gradovi budu izgrađeni kao primjer zdravog organskog planiranja i harmoničnih oblika?

Vjerojatno zato što su puritanski naseljenici Amerike uglavnom razvijali etički kodeks, a malo pažnje su posvećivali novoforniranim estetskim načelima. Ova načela su sve do danas ostala potisnuta zbog zastarjelog shvaćanja iz prošlog feudalnog svijeta. Puritanci nisu shvatili činjenicu da estetski principi mogu izazvati etičke snage te da je trebalo istovremeno oba principa razvijati. Nastali manjak u razumijevanju ljepote našega društva prouzročio je zakržljalo prirodno talenata, a umjetnik se povukao u stonji od »slonove kosti.«

Tamo gdje kod nas još postoje estetska mjerila vrijednosti, ona potječu uglavnom iz vremena prije industrijalizacije, — vidi našu ljubav za skupljanje starina! Ali ne postoji više nikakav odnos između umjetničkih ideja prijašnjih epoha i suvremenih potreba masa.

Ove potrebe ne mogu se sigurno zadovoljiti materijalnim rezultatima osamsatnog radnog dana. Mi počinjemo shvaćati da manjkaju važni sastavni dijelovi našeg »brave new world« (lijepog novog svijeta): ljepota i duševno bogatstvo! Bez njih se jedva može postići ona cjelina i zrelost koja vodi do novijih oblika. To je razlog što nam nije uspjelo naći izraz oblika naše epohe, koji smo trebali razviti. Kulturni problemi ne mogu se naime riješiti samo intelektualno. Mi moramo dublje zahvatiti da bi u sebi pobudili sposobnost stvaranja oblika i njihovo razumijevanje.

Ali kako se može ovakva renesansa provesti u društvu koje je pretežno postavljeno na privredno i materijalističko stanovište? Ovo pitanje izgleda možda čudno u zemlji koja posjeduje i podupire toliko institucija kojima je zadaća da čuvaju i unapređuju umjetnička djela. Ove ustanove (muzeji, umjetnička udruženja i zadužbine) sigurno vrše dragocjenu zadaću; ali one ne mogu više postići nego da onim ljudima koji si mogu priuštiti taj »luksus«, pribave izvjestan smisao za umjetnost, i njihov utjecaj u školama, gdje je učenje umjetnosti zastupljeno pred engleskim, povijesti ili matematikom, neznatan je.

U prijašnje doba mjerila su se ukusa određivala odozgo od jedne elite, prisilno ili nagovaranjem. Kasnije su u našoj zemlji magnati industrije i financija svojim ukusom i voljom utjecali na masu u dobrom ili lošem smislu. Današnja generacija je na kulturnom području podložna vodstvu pojedinih grupa, kao onih upravitelja škola, državnih organa, udruženja žena i dr., koje izabrane od društva kao cjeline donose važne kulturne odluke. To je utoliko ispravna ideja što demokratski principi ne samo da dopuštaju već upravo traže da svaki pojedinac svoje vlastito mišljenje i nazore iznese pred svoju okolinu. Ali pitanje je kako su odgajani ovi građani čijem se mišljenju poklanja toliko povjerenje? Na koji način su oni učili razpoznavati raznolikost od anarhije, organsko jedinstvo od jednostavnog nagomilavanja? Mi previše pretpostavljamo očekujući od njih da će u toj ulozi dati nešto istaknuto i važno, ako nikada nisu imali mogućnosti da izobrazbe svoje shvaćanje i sposobnost razlikovanja. Umjesto da ih se uputi kako bi stvorili za sebe i svoje susjedstvo pobuđujuću okolinu, a da kod

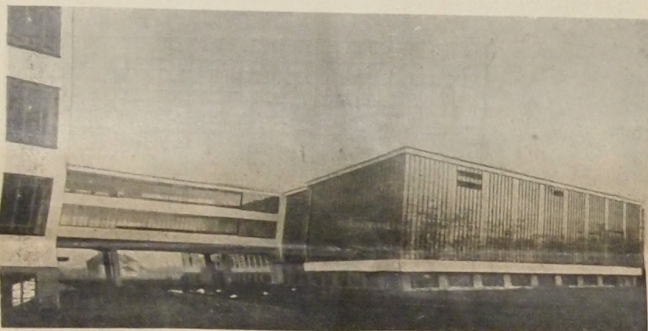
WALTER GROPIUS

toga ne upadnu u oponašanje i da se ne drže nekih klišeja, njihova izabrazba im ne dopušta da shvate i prosude organski razvika i optičku ljepotu. Pseudoumjetnički projekti, koji im se kroz reklamnu viklu prikazuju, i kaos oblika i boja oko njih, čine ih često potpuno apatičnima prema njihovoj okolini. Mi moramo ponovo oživjeti naše prirodne stvaralačke sposobnosti koje smo pustili tako dugo da krležjave. Svakako ne će biti lako ponovo postići prirodni dar koji se do sada toliko zapostavljao. Pokušaj mora započeti u školi, u prvim godinama u kojima se oblikuje dijete.

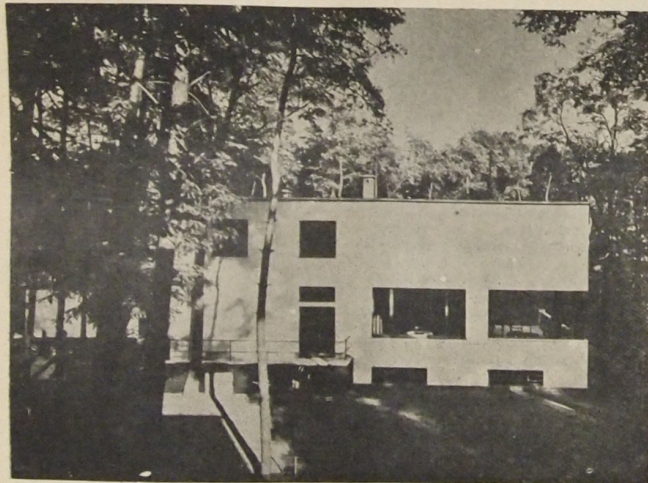
Da bi se postigao ovaj cilj, mora naš odgojni sistem, koji skoro uvijek previše naglašava stvarno činjenično stanje, da

stekne duševno gledanje koje će se temeljiti isto toliko na iskustvima osjećaja koliko i na znanstvenom i tehničkom znanju. Naša sklonost svakom emocionalnom kretanju utjecala je tako jako na naš odgoj, da su sprečavani prirodni impulsi a umjetnička fantazija se nije mogla razvijati. Mi moramo ukloniti te predrasude i bazu našeg čitavog odgoja proširiti tako da osjećajne impulse priznamo i naučimo da ih kontroliramo umjesto da ih silom potiskujemo. Takav razvika i obogaćivanje naše sposobnosti da stvaramo predodžbe omogućio bi da se stvori atmosfera u kojoj ne bi umjetnik bio

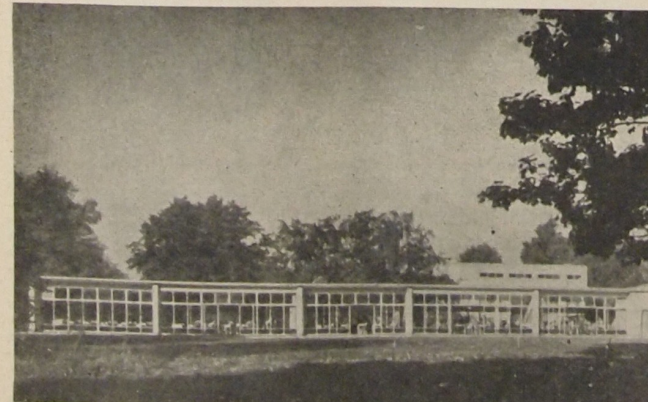
(Svršetak na str. 13.)

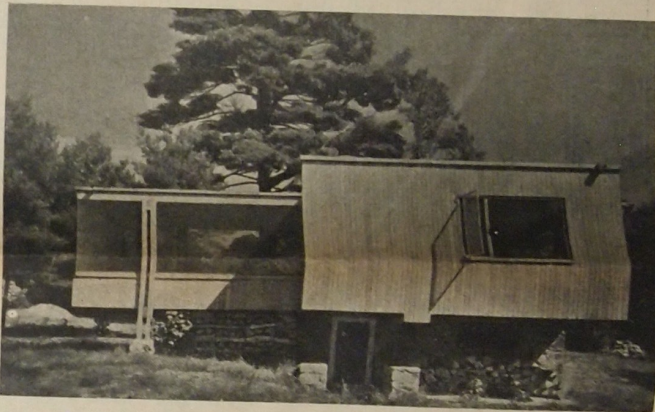
WALTER GROPIUS: BAUHAUS u Dessau, 1926. (gore) i obiteljska kuća u Dessau, 1925. (dolje)

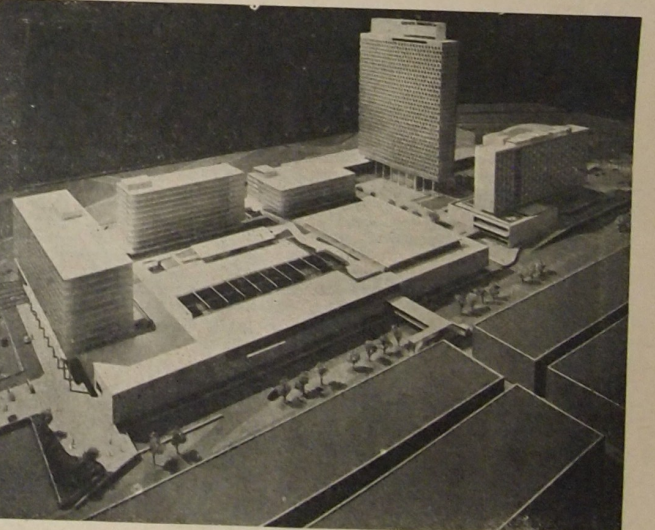
WALTER GROPIUS i suradnik M. FRY.

ČOVJEK I PROSTOR

WALTER GROPIUS i suradnik M. BREUER: Kuća u Sudburyu (1939)

WALTER GROPIUS: Novi centar Bostona, 1933 (gore i dolje)

WALTER GROPIUS:

JEDINSTVO U RAZNOLIKOSTI - PARADOKS KULTURE

(Svršetak sa str. 9.)

izoliran, od široke mase nezapažen ili odbijen, već bi stvarao stojeći usred života kao reprezentant javnosti.

Katkad dopuštamo našoj djeci već u dječjem vrtiću da oponašaju svoju okolinu u igri punoj fantazije. Ovaj interes djeteta treba da se podstrekava i njeguje u ovom ili drugom obliku za vrijeme čitava školovanja. Praktični problemi stvaranja oblika i boja i u odnosu na prostor moraju se studirati i izvesti u odgovarajućim materijalima kako bi se izobrazba stvarala što vjernije životu. Takvim odgovornim metodama ne služi studij knjiga kao vlastita svrha već kao pomoćno sredstvo za praktična iskustva. Potrebno je da učenik i student osjete potrebu da se konstruktivno brinu za izgled svoje okoline kako bi u kasnijim godinama postali sposobni da stvaralački sudjeluju kod njezina razvika.

Ništa ne pospiješe bolje razumijevanje za opće planiranje grada i zemlje od aktivne suradnje. Ako takav zajednički interes društva prođe na svim područjima, moći će se umjetnički nadareni pojedinci odzvati pozivu za stvaranje potpuno prirodno i s oduševljenjem. Tada će djelo umjetnika i njegovo poslanje biti razumljivo svima, a ne samo jednoj grupi ili klasi.

Moderan umjetnik se često optužuje da se kreće u ekskluzivnom svijetu i da svojim bližnjima ostaje stran. Međutim, pravi umjetnik je uvijek zreo društva koje ga je proizvelo. Ako društvo nema jasne ciljeve i mjerila, taj manjak se odražuje i u djelima umjetnika. Umjesto prigovora da ne donosi laganu, zabavnu umjetnost, morali bi pokušati da razumijemo i uvažimo njegovo poslanstvo ili njegove pritužbe. Ideal predodžbe o ljepoti mijenja se razvikom filozofije i znanosti, a kako umjetnik s mnogo osjećaja reagira na duševne i znanstvene spoznaje svoga vremena, to ih on intuitivno donosi do izražaja. Ako nam ne uspijeva da ga uvijek slijedimo, onda pogreška može biti i na našoj strani, jer mi često radi neshvaćanja stojimo na suprotnoj strani od uistinu pravih oblikovnih snaga našeg vremena. Ne postoji nikakav povod da umjetniku predbacujemo hotimičnu mistifikaciju ili dapače frivolitet, ako smo mi sami, njegova publika, izgubili interes za njegovo traženje simboličkih izražaja za duševne fenomene. Naprotiv, mi bi morali njegovo apolinsko djelovanje priznati kao živi doprinos za oblikovanje prave, zdrave demokracije. Samo umjetnik obuhvaća čovjeka u njegovoj cjelini; njegova sloboda, neovisnost i intuicija su protusile prevelikoj mehanizaciji od koje bolujemo. Našem dezorijentiranom društvu neophodan je stabilizirajući utjecaj kako bi se izjednačio bjescujući tempo razvika tehnike i znanosti.

Kakva je klima potrebna kod odgoja da bi oživila fantazija umjetnički nadarenog mladog čovjeka i da bi on stekao nepogrešivo znanje tehnike? Sa strastvenom predanošću tom problemu i svjestan da pojedinačni »vizioner« ima vrlo ograničene šanse da promijeni odgojni sistem i proces industrijalizacije, osnovao sam prije skoro 40 godina pokusni institut »Bauhaus«, visoku školu za oblikovanje u Weimaru, kasnije u Dessau. Nastavno osoblje regrutirao sam od slikara i arhitekata koji su svi pripadali avangardi. Bili smo mišljenja da je važno talentirane mlade ljude izobraziti prije no što propadnu u jednoličnosti industrijske organizacije ili se zatvore u »kulu od slovnog kostića«. Naš cilj je bio tako ih izučavati da budu u stanju premostiti jaz između krutog mentaliteta poslovnog čovjeka i tehničara s jedne strane i stvaralačke fantazije umjetnika s druge strane. Htjeli smo naše studente upoznati s mašinskom produkcijom, a da kraj toga ne izgube svoju inicijativu. Njihova zadaća je bila da u masovnu produkciju, arhitekturu i planiranje gradova unesu organski red i ljepotu.

U tu svrhu trudili smo se da razvijemo zajednički oblikovni jezik kojim se može podučavati, koji je nadindividualan te koji bi se temeljio na psihološkim i biološkim faktorima. Ovaj jezik trebao je studentu dati objektivno znanje o optičkim činjenicama. Naš cilj je bio stvoriti zajedničku pozadinu za spontano umjetničko stvaranje, t. j. zaštititi djelo umjetnika od samovolje i izlučivanja, te omogućiti da isto postane uistinu sastavni dio pravog duha vremena, daleko od svakog ličnog kulta. Naša namjera nije bila propisivati nove recepte, već smo se trudili da stvorimo nove vrijednosne pojmove u kojima bi se zrcalile misli i osjećaji našeg vremena. Ovaj cilj mogao se postići jedino konzekventnim istraživanjem zakonitosti, kojoj se pokoravaju materijali, metode, tehnika, ali isto tako i čovječja psiha.

Naši studenti su učili kakav utisak vrše na psihu oblik, boja, materijalno svojstvo, kontrasti, ritam, svjetlo i sjene. Oni su se upoznali s pravilima proporcija i mjerila, a posebno su se poticali da temeljito ispituju fascinirajući svijet optičkih iluzija koji je tako neophodan kod oblikovanja. Oni su prolazili kroz mnoge stupnjeve stvaralačkog iskustva s najrazličitijim materijalima i alatima da bi upoznali njihove mogućnosti i granice svog vlastitog talenta.

Nakon ovako temeljitog prekursora izučavali su neki zanat prema vlastitom izboru. Izučavanje zanata u radionicama »Bauhauša« nije bila konačna svrha, već je služilo kao sredstvo za školovanje. Cilj je bio izobraziti designere koji su, zahvaljujući svom temeljitom znanju i

intimnom poznanstvu s materijalima i radnim procesima morali kreirati modele za industrijske masovne proizvode, koji su u »Bauhausu« bili ne samo projektirani već i izvođeni. Ovi designeri morali su razumjeti industrijske proizvodne procese, pa su radi toga za vrijeme svoje izobrazbe bili povremeno praktično školovani i u tvornicama. I obratno, u »Bauhausu« su dolazili tvornički predradnici da se s nastavnicima i studentima dogovore o potrebama industrije.

»Bauhaus« se nije bavio s projektiranjem artikala mode. To je prije bio laboratorij za naučno ispitivanje oblikovanja. Nastavnici i studenti uspjeli su dati svojem radu homogenost koja nije bila samo vanjska i koja se nije izražavala stilistički već je počivala na načelnim metodama projektiranja. Tako su nastali standardni produkti a ne pomodna roba. Ukratko, »Bauhaus« si nije postavio zadaću da propagira neki stil, sistem ili dogmu, već da izvrši živi utjecaj na umjetničko projektiranje.

Mi smo htjeli našim odgojem proizvesti stvaralački duševni stav koji je trebao pridonijeti da arhitektura i designi u sadašnjosti opet dobiju karakter socijalne umjetnosti koja pripada čitavoj zajednici.

»Bauhaus« je imao vrlo raširen utjecaj na izučavanje oblikovanja i projektiranja u Americi.

Njegove pouke nisu bile nigdje na boljem mjestu negoli u zemljama gdje je rad na tekućoj vrpici našao najveću primjenu i gdje je zbog toga neophodna potreba da se uspostavi norma za najbolju kvalitetu prema kojoj bi se ravnala masovna produkcija.

Jasna odluka industrije da će proizvesti masovnu robu koja je visokovrijedna ne samo u tehničkom već i u kulturnom pogledu, bio bi značajan korak naprijed. Svijet je naučio da u Sjedinjenim Državama traži putokaz kuda vodi put u mašinskom dobu. Svijet je oduševljeno primio mnoge mašinske proizvode i projektne ostvarenja iz Sjedinjenih Država; ali još češće je svijet preplavljen lavinom loše projektiranih artikala nastalih u industriji koja se prilagodila samo površnoj čudi mode i koja u prvom redu želi zabaviti potrošača, a ne poslužiti ih kvalitetnim proizvodima, žrtvujući kvalitet u korist zabave. Nestao je respekt za robu koja odgovara zdravom ukusu i ujedini je funkcionalna svojstva s estetskim vrijednostima. Krilatice za hvatanje mušterija koje glorificiraju potpuno nevažne industrijske artikle zamagljuju kupca. Nije učinjen nikakav ozbiljniji napor da bi se izdvojili oni potezi i znakovi iz naše ogromne industrijske civilizacije koji predstavljaju najbolje i najtrajnije vrijednosti i koji bi morali sačinjavati jezgru nove kulturne tradicije u mašinskom

dobu. Umjesto spoznaje da svaki kulturni napredak proizlazi iz izbora najvažnijeg i najtipičnijeg, mi se obmanjujemo brojčanom kvantitetom.

Odabiranje je kriterij kulture, a neodabiranje vodi u anarhiju. Da bi mogli postaviti uistinu vrijedno mjerilo, moramo se u prvom redu sami disciplinirati i uvidjeti da dobrovoljno ograničenje više pobuđuje stvaralačke snage i više obećaje za stvaranje umjetničkog djela nego obilje bez reda. Promjena radi promjene kao nacionalni program zamorit će dapače i potrošača, koji traži promjene, a otudit će nam naše najistaknutije obožavatelje u inozemstvu. Ideja ograničenja nije u Americi nikada imala veći odaziv. Već rano u svojoj povijesti Amerikanci su prihvatili častohlepan plan da bi dokazali da svatko može sudjelovati u privrednom blagostanju. Sada moramo međutim otvoriti druga vrata. Jedna od najvažnijih zadaća bit će vizuelno srediti našu kaotičnu okolinu prema zajedničkom planu i zajedničkom akcijom.

Kao arhitekt vidim da je jedan od najvećih ciljeva oživotvorenje ideje jedinstva u raznolikosti izgradnje stanova i stvaranje fleksibilnih standardnih građevnih dijelova. Prefabrikacija daje najveću nadu u uspjeh. Mi smo međutim učinili pogrešan početak, jer smo započeli prefabrikaciju čitavih kuća koje se od susjednih zgrada nisu razlikovale, umjesto da smo prefabricirali izmjenjive građevne dijelove. Rezultat je bio jednoličnost umjesto jedinstva. Publika se branila od prefabrikacije jer čovjek naginje da se protivi uniformiranju. Sadašnje prefabrikacije žele udovoljiti sklonosti za individualitetom pošto se prefabriciraju sastavni dijelovi zgrada koji se mogu sastavljati u raznim kombinacionim formama. Na taj način će prefabrikacija moći jednog dana pružiti ekonomski slabije stolicama ljudima bolje, jeftinije i individualno diferenciranije mogućnosti stanovanja. Povijesni slučajevi koji nam služe za primjer ovlašćuju nas na ova optimistička proročanstva. Umjetnički sasvim rafinirano smišljeni sistem prefabrikacije postoji u Japanu već od 17. stoljeća. Razumljivo je da se taj sistem osniva na zanatljivoj kulturi. Stavši u i današnjem Japanu mogu se još uvijek kupiti i brzo spojiti svi sastavni dijelovi jedne zgrade u svakoj zaželjenoj veličini.

Svaka zgrada se sastoji od jednakih elemenata, pa ipak izgleda svaka drugačije i u svojoj ljepoti i dostojanstvu harmonično se prilagođuje svojoj okolini. Koji kontrast kaotičnom meteu želi zahtijevati naših modernih životnih potreba, osobito s obzirom na komfor i udobnost. Ali njezina koncepcija pokazuje tako divan zreli izborni proces razvika da bi njihovu pouku morali primijeniti u okviru naših novih tehničkih mogućnosti.

Naravno da konačno iskristalizirane ideje u estetskom smislu moraju biti ukorijenjene u društvu a ne samo u stvaralačkom duhu pojedinaca. Umjetniku je potreban kao pozadina zajednički društveni stav da bi u uspjehom mogao dati svoj vlastiti doprinos postojećem socijalnom

poretku. U svim velikim kulturnim periodima pokazivala su ljudska naselja jedinstvenost u obliku. To je ono što mi gledajući unazad nazivamo njihov »stil«.

Da bi ponovo dostigli sličan cilj, moramo dopustiti umjetnicima veći utjecaj. Mi ih moramo uključiti u našu industriju kao jednakopravne članove radnog tima u inženjerska, naučnjačka i trgovačka. Samo sa zajedničkom izmjenom rada moguće je u industrijskom produktu ujediniti ljepotu oblika, tehničko savršenstvo i nisku cijenu. Trgovačka inicijativa mora biti u ravnoteži s kulturnom inicijativom. Ako demokracija želi postići veću zrelost, mora dati umjetniku pripadajući ugled.

Američki estete danas nalazi na sentimentalnom putu po čitavom svijetu u potrazi za predmetima koji ne nose žig masovne produkcije i propagande. On traži ono što je kod kuće izgubio: traži dobre standardne artikle izrađene generacijama strpljivih i spretnih obrtnika kao lijepe i praktične predmete, a koji su samo zahvaljujući ironiji postali rariteti za stručnjake. Njih je danas sve teže naći, jer privredni pritisak drugih zemalja sili ih da se izjednače s američkim uzorom, s njegovom mehaniziranom masovnom produkcijom. U međuvremenu onaj, koji na taj način okreće leđa vlastitoj civilizaciji, propušta mogućnost da vrši dužnost prema vlastitoj zemlji, koja bi to baš od njega mogla tražiti zbog njegovog duševnog naslijeđstva i njegovih nazora o svijetu i životu: da pretvori nesretne posljedice mašinskog doba, zbog kojih svi patimo, u njihovu suprotnost i da kod producenta i kod potrošača probudi želju za kvalitetom i ljepotom.

Tako dugo dok naša »kultivirana« elita misli da se nekritični ukus masa ne može popraviti i da je jedini lijek nerazumijevanju publike nametnuti joj autoritativne estetske formule, takva elita ne vrši svoju dužnost koju joj je demokratsko društvo naložilo — naime da djeluje odozdo prema gore umjesto odozgo prema dolje. Ovakvi diktati iluminata postoje još iz epohe u kojoj su kulturne prilike bile stvar elite koja je mogla oktroirati mjerila za ukus i fabrikaciju. Ovo međutim nije više slučaj u demokratskom sistemu. Socijalno društveno uređenje, koje je svakome priznalo iste povlastice, mora se konačno sjetiti i na svoje dužnosti te ove povlastice uskratiti rasipavanju zbog neznanja i tupe neosjetljivosti. To se može postići samo postepenim dizanjem općeg nivoa sposobnosti primanja i prosudivanja — a ne slijepim usvajanjem estetskih propisa. Živi osjećaj za ljepotu ne može se održati niti kao jedino pravo esteta niti u formi samo vanjskog ukrasavanja ružnih svojstava naše današnje okoline. To je primarna briga svih, pa mora biti ukorijenjena u običaje čitavog naroda: »jedinstvo u raznolikosti«, simbol i izvišeni izraz kulture.

Možda će buduća generacija doživjeti takvo jedinstvo društva. Zadaća umjetnika će onda biti da slikovito predoči teži i ideale društva. Zahvaljujući njegovim sposobnostima da zorno prikaže neki viši poredak u umjetničkom djelu, postat će umjetnik opet prorok i učitelj društva te kao čuvar njegove savjesti riješiti američki paradoks.